

Fyzika elementárnych castíc na KJFB

Stanislav Tokár

Univerzita Komenského
Fakulta matematiky, fyziky a informatiky
Katedra jadrovej fyziky a biofyziky
Bratislava

Fyzika castíc - minulost a budúcnost

20. storocie: veľký progres vo fyzike castíc

- Progres v teórii – vytvorenie Štandardného Modelu (SM)
- Progres v experimente - elektronický experiment

Dôsledky:

- Hlboké zmeny v názore na obklopujúci nás svet
- Obrovský technologický progres

2. polovica 20. storocia: Progres v teórii

- Vytvorenie Štandardného modelu (SM) – elektroslabé zjednotenie EW, kvantová chromodynamika QCD

SM so svojou kategorizáciou castíc a síl umožnil:

1. kvalitatívne nový pohľad na fyzikálne procesy na úrovni mikrosveta aj megasveta (horúca fáza vesmíru).
2. predokladal existenciu celého radu castíc ($W^\pm$, Z^0 , gluóny,...)
3. Vynikajúca zhoda s experimentom

- Nespokojnosť so SM: Veľký počet voľných parametrov – v min. verzii 18 parametrov, SM nevysvetľuje hierarchiu hmotností castíc, pôvod narušenia CP-symetrie nie je uspokojivo zodpovedaný, nedáva odpoveď na otázku počtu generácií, nezahŕňa gravitáciu.

- Vytvorenie nových fyzikálnych koncepcií iducích za SM (GUT-teórie, SuSy, Teória superstrún)

2. polovica 20. storocia: Progres v experimente

➤ Významný progres (revolúcia) v technológii experimentu:

1. Vznik elektronického experimentu – možnosť študovať procesy s veľmi nízkymi účinnými prierezmi.
2. Nástup kolajderov (I SR, SPS, Tevatron, LEP,...) – prechod k štúdiu interakcií pri veľmi vysokých energiách.

➤ Experimentálny objav kvarkovej štruktúry hadrónov:

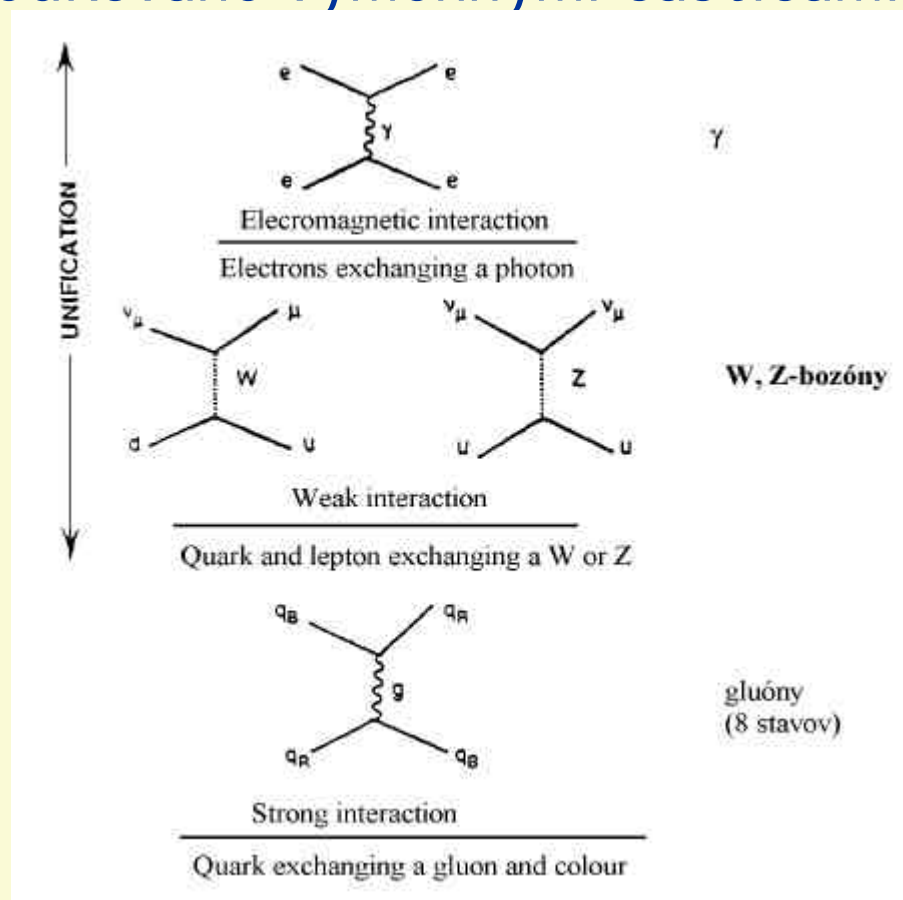
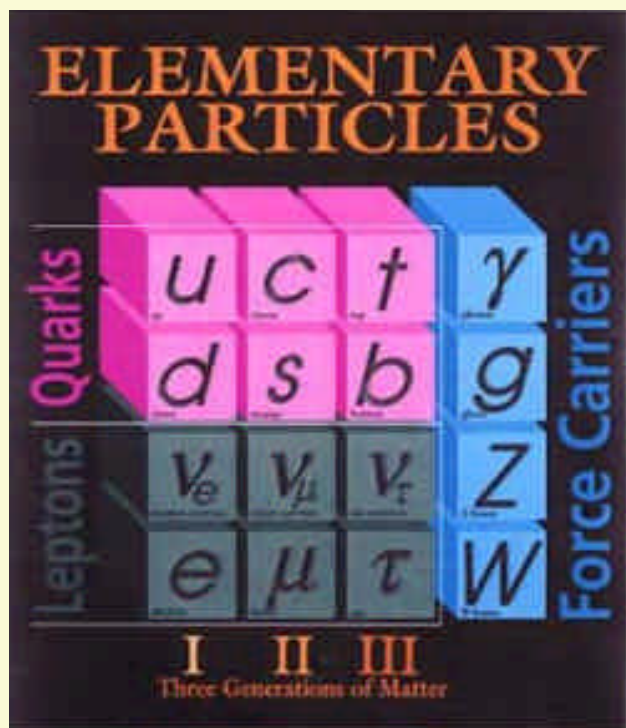
1. Objav c -, b - a t -kvarkov,
2. Experimentálne potvrdenie existencie $W^\pm$, Z^0 boónov.
3. Objav t -leptónu, neutrín ν_m , ν_t
4. Nájedené experimentálne prejavy kvarkov a gluónov

Základná požiadavka na experiment:

precízna EW a QCD + potenciál pre novú fyziku.

Castice a sily prírody

Sily sú sprostredkované vymennými casticami

? Higgsove castice
Vákuum=Higgsov kondenzát

Zatiaľ
neobjavené

Castice vs. ranný vesmír

cas (sec)

0

Big Bang ($T \sim -15 * 10^9$)

10^{-43}

Vesmír vzniká z kvantovej gravitacnej fluktuácie?

10^{-32}

Kvarková epocha (farebný svet)

LHC-ATLAS

10^{-12}

$T \sim 3 * 10^{15} K$ ($E \sim 200 GeV$):

- Fázový prechod → **Vznik Higgsovho kondenzátu**
→ leptóny, kvarky, $W^\pm$, Z–bozóny nadobúdajú M
- Vznik prebytku látky nad antilátkou ($\sim 1:10^{10}$)

Je treba 3 pokolenia castíc

10^{-11}

$T \sim 10^{15} K$ ($E \sim 100 GeV$): → **Súcasný exp.**

Obsah vesmíru: leptóny, kvarky, gluóny, $W^\pm$, Z, fotóny

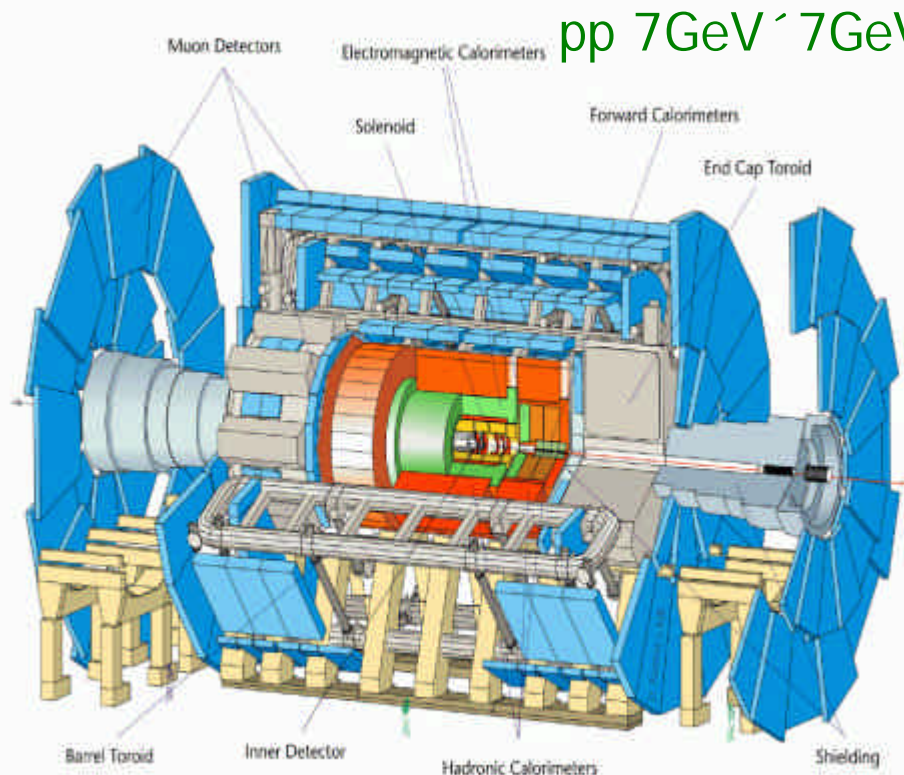
LHC
ALICE

10^{-5}

$T \sim 10^{12} K$ (energia $\sim 200 MeV$): "Confinement" kvarkov →
formovanie hadrónov (nukleóny (P, N), iné baryóny, mezóny

ATLAS performance

Mnoho-účelový casticový detector (pokrytie do $|\eta|=5$, $L=10^{34} \text{ cm}^{-2}\text{s}^{-1}$)

pp 7GeV' 7GeV

- **Inner Detector**

$s/p_T \gg 0.05\% \times p_T (\text{GeV}) \hat{=} 0.1\%$

Tracking range $|\eta| < 2.5$

- **EM Calorimetry**

$s/E \gg 10\% / \sqrt{E (\text{GeV})} \hat{=} 1\%$

Fine granularity up to $|\eta| < 2.5$

- **Hadronic Calorimetry**

$s/E \gg 50\% / \sqrt{E (\text{GeV})} \hat{=} 3\%$

Range: $|\eta| < 4.9$

- **Muon System**

$s/p_T \sim 2 - 7\%$, range: $|\eta| < 2.7$

Magnetické pole :

2T Solenoid + 3 air core toroids

Zaciatok: 2007

Precision physics in $|\eta| < 2.5$

Lepton energy scale: 0.02% ($Z \rightarrow \ell\ell$)

Jet energy scale: 1.0 % ($W \rightarrow jj$)

Základné úlohy fyziky na LHC

Pôvod mechanizmu spontanného narušenia symetrie v elektroslabom sektore (*hladanie Higgsovho bozónu + fyzika okolo*)

Fyzika top-kvarku (*LHC $\sim 10^7$ tt -párov/rok $\rightarrow$ detailné štúdium t-procesov (účinné prierezy, rozpady)*)

Nové testy QCD at 14 TeV (*Multijety, top produkcia, p.d.f. sensitívne procesy*)

B-fyzika a iné procesy SM (*Štúdium narušenia CP symetrie, B^0_S - oscilácií; $B^0 \rightarrow J/\psi + K^0_S$ $B^0 \rightarrow \pi^+ + \pi^-$, fyzika jetov (testovanie QCD) etc.)*)

Precízne merania v rámci fyziky SM

W a Top hmotnosť, ohranícenie na hmotnosť Higgs bozónu via EW fyziku

Bratislava v ATLASe

Top fyzika: rekonštrukcie náboja top-kvarku (exp. ATLAS)

$Q_{\text{top}} = 2/3$ (SM) vs . $Q_{\text{top}} = -4/3$ + iné procesy s top-kvarkami

Rýchle simulácie pre kalorimetrický systém ATLASu

Rozvoj metódy pre najdenie rýchlej odozvy na vstup castice do kalorimetra

Rekonštrukcia odozvy hadrónového kalorimetra

Rozvoj metódy na potlacenie efektu neskompensovanosti had. kalorimetra → odozva na hadrón sa líši od odozvy na $e^\pm g$

Testy fotonásobicov jedno-fotoelektrónovou metódou

Analýza základných parametrov spektrometrického kanála

Co poskytuje štúdium castíc?

❖ Fyzikálne zaujímavú tému - možnosť pracovať v oblasti:

- ✓ Experimentálnej (*fyzika detektorov, rekonštrukcia exp. informácie*)
- ✓ Softvérovej (*modelovanie procesov, ovládanie hardwaru*)
- ✓ Teoretickej (*výpočet fyzikálnych procesov, teoretické modely*)

❖ Univerzálnosť

- **Počítacová gramotnosť** + vybavenosť matematickými metódami
- Kritický úsudok + **zdravé sebedovetomie** (konfrontácia v rámci svetových kolaborácií)

❖ Pripravenosť pre riešenie problémov mimo odboru

nielen pre informatiku, matematiku, techniku, ale aj ekonomiku, etc.

Casticová fyzika: najuniverzálnejšie možnosti

Dakujem za pozornost !!!

ATLAS: fyzika detektorov, etc.

- Cieľ ATLASu je „cistá“ fyzika (Higgs, top, SuSy, etc.)
- Prvá fáza experimentu:
  - ⇒ vývoj testovanie a budovanie detektorov
  - ⇒ vývoj a budovanie DAQ
  - ⇒ budovanie výpočtových systémov
- Fyzika detektorov je potrebná a zaujímavá:
  - ⇒ je dôležitá pre pochopenie systematiky
  - ⇒ môže mať praktické uplatnenie
- Naša účasť na budovaní ATLASu: **Hadrónový TileCal**

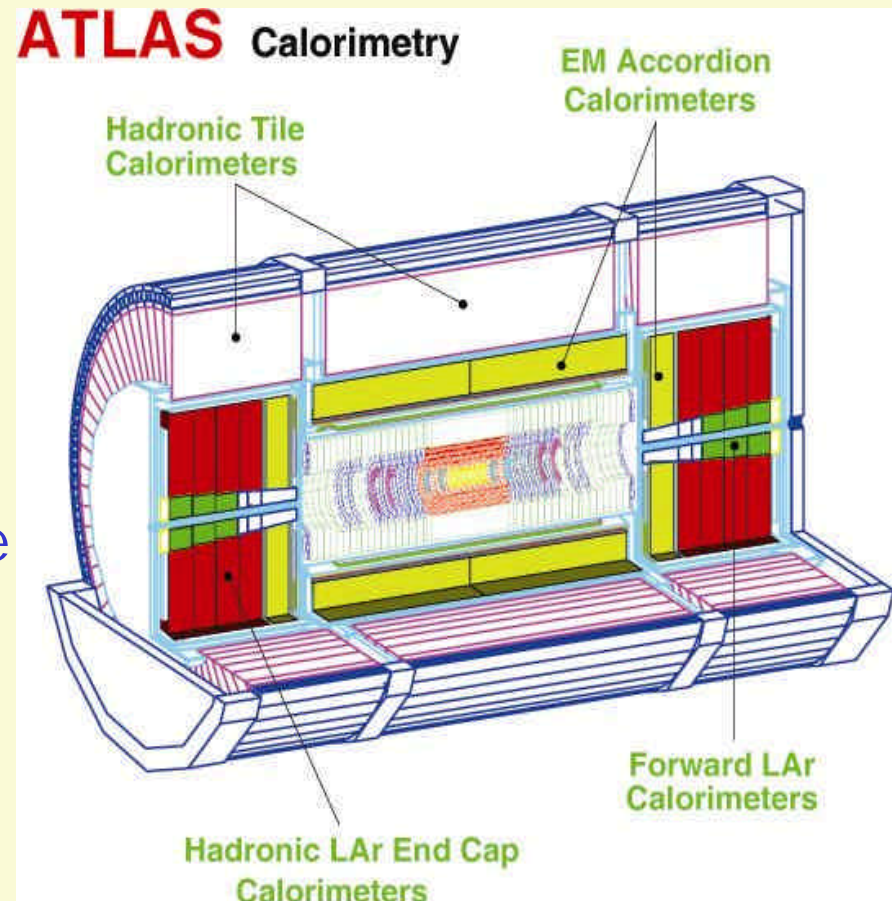
Test Beam Data Reconstruction

Testy fotonásobícov jedno-
fotoelektrónovou metódou

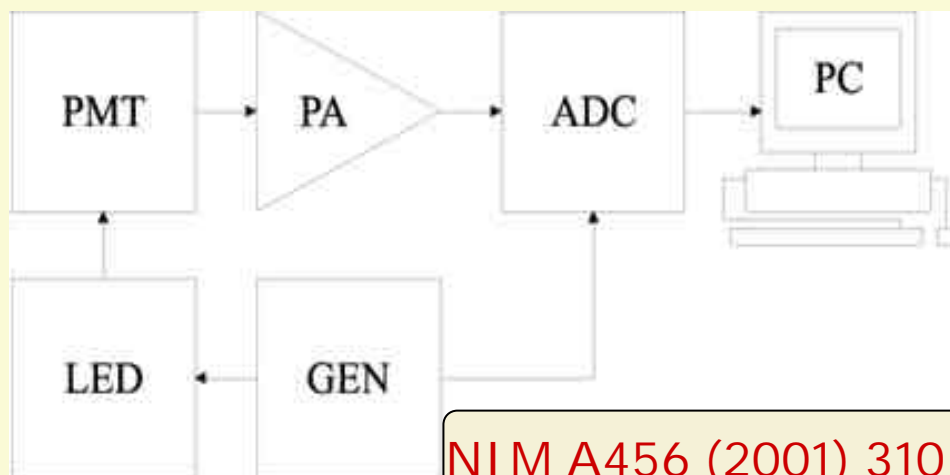
Rekonštruk. odozvy kalorimetra
na piony investigated (linearita,
homogenita, energ. rozlíšenie)

Vypracovaná metóda rekonštrukcie
Energie využívajúca topológiu
Hadrónovej spršky

Rozvoj metódy rýchlych simulácií
odozvy hadrónového kalorimetra

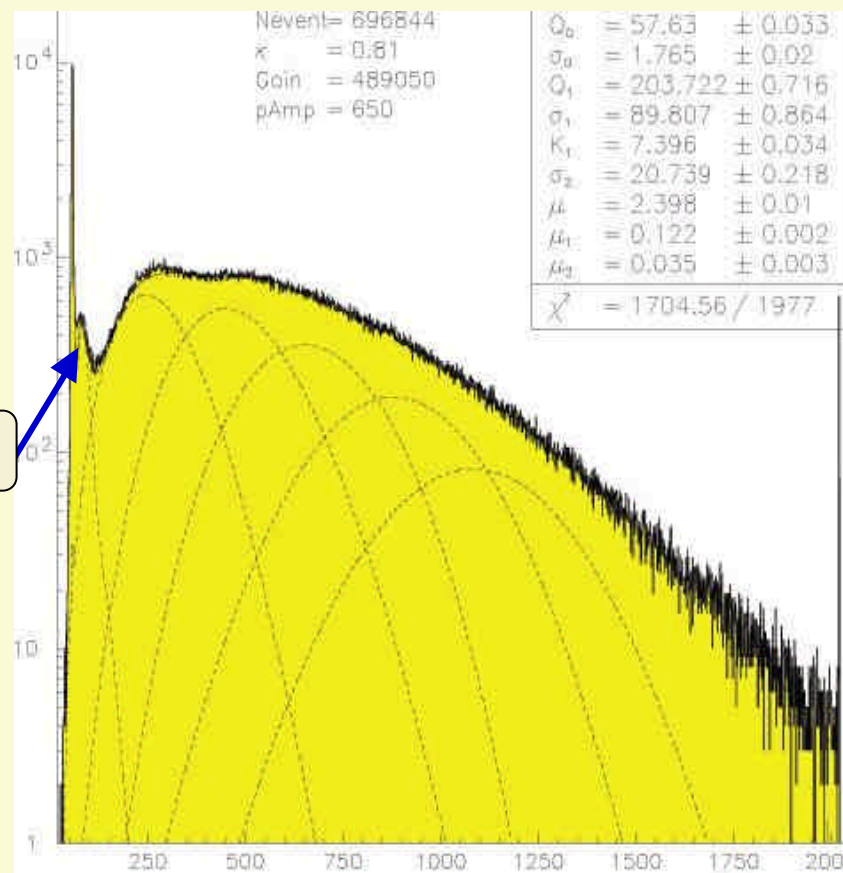
PMT tests using single p.e. analysis

PMT excess factor found

$$m = f_{PMT} \times \frac{Q^2}{S^2}, \quad f_{PMT} \gg 1 + \frac{S_1^2}{Q_1^2}$$

Details of PMT structure seen (1st dynode effect)

A PMT spectrum analysed by the single p.e. method

TileCal: topológia spršky vs energia

Pri danej E_{inc} rekonštruovaná energia závisí od topológie spršky

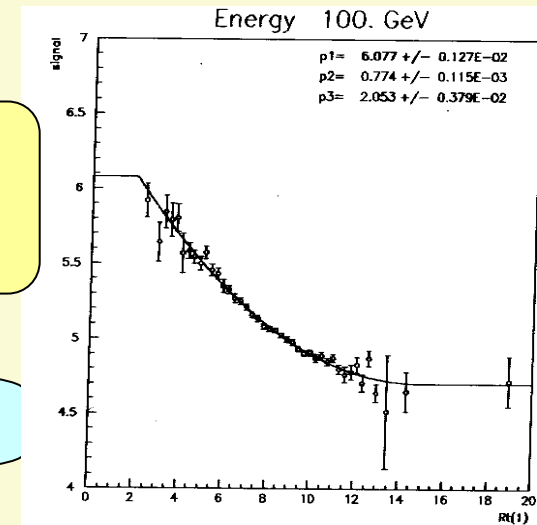
Jednoduchý topologický parameter:

$$r_T = \frac{\sum_{i=1}^{N_{cell}} r_i \times S_i}{\sum_{i=1}^{N_{cell}} S_i}$$

Vzdialenosť i-tej bunky od osi spršky

Signál v i-tej bunke

Zlepšenie rozlíšenia
A linearity

Motivácia: parameter r_T je citlivý na podiel p^0 v sprške (malé r_T - veľa E_{p0} , veľké r_T : naopak)

Garabík et al., ATL-TILECAL-2000-008

R2002: pribrzdzenie aktivít v riešení problému

R2004: záujem o problém - I. Vivareli (INFN Pisa)

Možná úloha !!!

Fast MC Simulation of the ATLAS Calorimeter

- The fast MC code for TileCal created $\Rightarrow$ works $1000 \times$ faster than the full simulation

Šutiak et al., Tilecal-2003-008

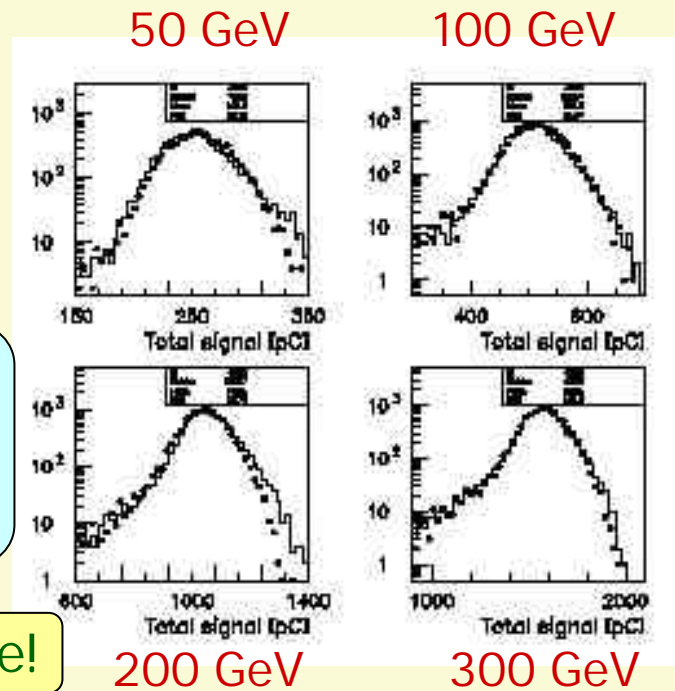
- Idea: a few partial showers initiated by the principal particles from the first interaction place.
- Works continue to create the fast MC for full Calorimeter

Fast MC
vs
Test beam data

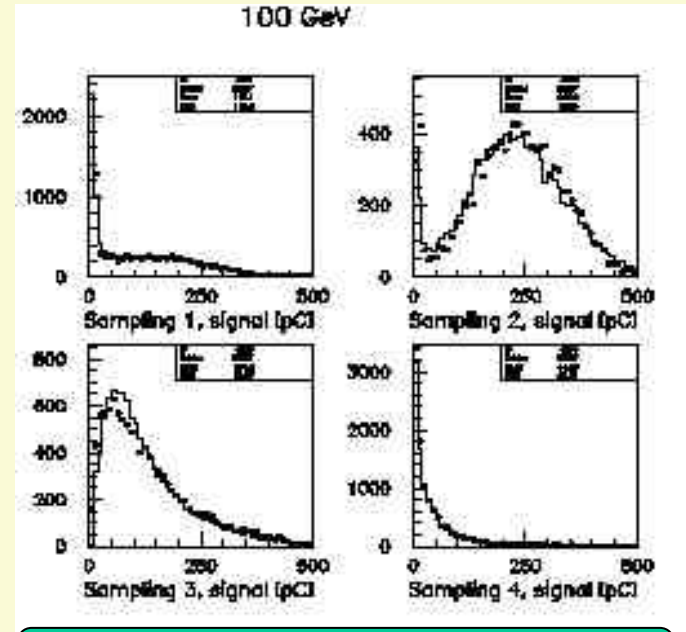
CERN offer for
Geant4
Flash MC !!!

Nerezignovali sme!

15/02/2006

S. Tokár, UK FMFI

D. Tovey: Brisk MC, AW04

Co je treba pre prácu na ATLASe?

Pre efektívnu prácu na ATLASe je treba vytvorit
reálny pracovný tím:

- 3 kmenoví pracovníci
- 3-4 PhD študenti
- 3-5 študentov

Zvolit si vhodný fyzikálny problém – **Fyzika top-kvarku?**

- ✓ Dobré zvládnutie problému z hľadiska teórie
- ✓ Zvládnutie simulacných a rekonštrukčných techník
- ✓ Využit CDF experiment ako „prípravu“
- ✓ mať efektívnych kolaborantov

**Perspektíva ATLASu: svetový experiment minimálne
do r. 2025**

ATLAS-BA Status Quo

✓ 1 kmenový zamestnanec (S. Tokár)
Ciastocne ~30% I. Sýkora – PMT

✓ PostDoc: J. Coss (na 18 mesiacov)

I. Fedorko (odchádza – Atény/Pisa)

✓ PhD: T. Ženiš (reálne VCent), 50%
P. Bednár (cca 1 rok)

✓ Študenti: L. Lovás (5 R)
B. Žilka (5 R)

❖ Ext: P. Št avina et al. → úlohy z Mníchova, Košíc

Reálna perspektíva
takéhoto tímu

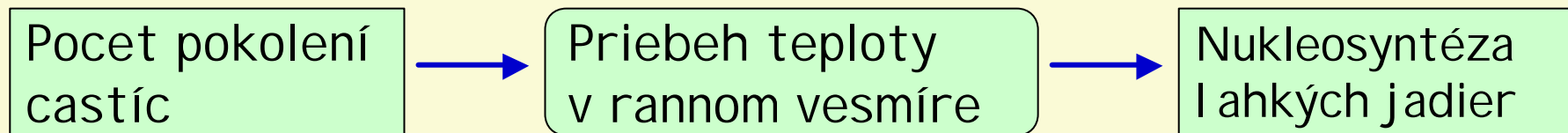
Vedecké živorenie

SM vs kozmológia

Vesmír ako na termodynamický systém častíc (rozpínajúci)
Vzťah medzi časom (vekom) vesmíru a jeho teplotou:

$$t(\text{sec}) = \frac{2.42}{\sqrt{N(T)}} \frac{\hbar c}{kT} \frac{\hbar^2}{\hbar}$$

$N(T)$ udáva počet efektívne nehmotných stupňov voľnosti fermiónov a bozónov, podielajúcich sa na termodyn. rovnováhe

Astrofyzikálne pozorovania zastúpenia He, Be, Li, etc.:

Pocet pokolení ≤ 4 , pravdep. pocet pokolení = 3

Nové teórie

Technicolour (QTD) (narušenie symetrie bez Higgsovho bozónu)

GUT-teórie (SU(5) a vyššie symetrie, zjednotenie elektroslabých a silných interakcií, $M_{\text{scale}}=10^{15}$ GeV)

SuperSymetria (zahrnutie gravitácie, castica má supersymetrického partnera, $M_{\text{scale}}=10^{19}$ GeV, 10^{-43} s)

Teória superstrún, M-teória (fundamentálny objekt je superstruna existujúca v D - rozmernom casopriestore ($D=10, 26$) ; nadbytočné rozmery sú skompaktifikované, kompaktifikácia vedie k diskretným hmotnostiam)

Extra slides